

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРИНЦИПИ КООПЕРАТИВНОГО ПРАВА

СКРЕКЛЯ Леся Іванівна - доцент кафедри теорії держави та права,
Львівського торговельно-економічного університету

СІРКО Катерина Ігорівна - студентка 3-го курсу юридичного факультету
Львівського торговельно-економічного університету

УДК 349

Автором статті определены общие принципы, на которых базируется деятельность кооперативных организаций Украины всех типов и охарактеризованы их особенности; рассмотрены международные кооперативные принципы, утвержденные Международным кооперативным альянсом. Исследовано влияние международных кооперативных принципов на формирование специальных принципов кооперативного права, раскрыто их правовую сущность. Сформулированы предложения, направленные на усовершенствование действующего кооперативного законодательства.

Ключевые слова: кооператив, кооперативная организация, кооперативные принципы, внутреннекооперативные отношения.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку українського суспільства зумовлює нагальну потребу перегляду існуючих нині уявлень про правові принципи. Взятий суспільством України курс на побудову європейської, демократичної, соціальної і правової держави потребує не лише критичного аналізу наявних наукових підходів у різних галузях юридичної науки, а й створення сучасної системи принципів на основі врахування специфіки кожної галузі права. Актуальною є проблема з'ясування природи основоположних принципів права в контексті сучасного праворозуміння й розкриття їх нормативного змісту. Принципи права є предметом наукових досліджень насамперед фахівців із загальної теорії права і водночас галузевих наук – ци-

вільного, цивільно-процесуального, трудового, кримінального, кримінально-процесуального, міжнародного права та інших галузей права. З огляду на це дослідження принципів кооперативного права є кроком на шляху розробки теоретико-правових засад організації та діяльності кооперативних організацій, що є основою кооперативного права.

Стан дослідження

Серед теоретиків права в Україні вагомий внесок у дослідження принципів права здійснили такі вчені, як В.Б. Авер'янов, Н.П. Воронов, О.Ф. Гранін, В.М. Горшен'юв, В.Н. Денисов, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, М.Й. Коржанський, С.Л. Лисенков, Н.М. Мироненко, Г.О. Мурашин, О.Г. Мурашин, Є.В. Назаренко, М.Ф. Орзіх, С.П. Погребняк, П.М. Рабінович, В.Ф. Сіренко, О.В. Сурилов, О.Ф. Фрицький, М.В. Цвік, Ю.С. Шемшученко, Л. П. Юзьков та інші.

У галузі кооперативного права увага даному питанню приділялася у працях О.М. Вінник, Я.З. Гаєцької-Колотило, О.В. Гафурової, О.П. Загнітко, В.О. Коверзнева, М.І. Клеандрова, В.І. Семчик, В.С. Щербини та інших. Водночас, на теперішній час, в Україні відсутні фундаментальні дослідження з питань комплексного вивчення теоретико-правових засад діяльності кооперативних організацій, що обумовлює актуальність та доцільність даної роботи.

Таким чином, основною метою цієї статті є визначення загальних і спеціальних принципів кооперативного права, розкриття їх правового змісту, а також дослідження впливу міжнародних кооперативних принципів на формування принципів кооперативного права України.

Виклад основних положень

Визначення сучасного погляду на поняття «принципи кооперативного права» потребує, насамперед, встановлення його семантичного змісту. Так, «принцип» тлумачиться як наукові чи моральні засади, правило, основа, від якої не відступають [1, с. 431]. Зазначене поняття розглядається також як щось ґрунтовне, постійне, ідея, що має силу незалежно від часу та обставин, узагальнення, яке виведено із спостереження численних фактів і підтверджене практикою. Принципи права виводяться як його основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення права [2, с. 95].

Очевидно, що зміст поняття «принципи кооперативного права» зумовлений також розумінням поняття принципів права в теорії права. Таких визначень існує чимало, а тому сприйняття певного наукового підходу вплине на конструювання аналізованого поняття. З огляду на це слід навести кілька визначень теоретиків щодо дефініції «принципи права». У своєму фундаментальному монографічному дослідженні А. М. Колодій визнає принципи права такими відправними ідеями його існування, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [3, с.29]. У свою чергу, П. М. Рабінович пропонує таке визначення принципів права: керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин; вони в стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші

риса права, є його квінтесенцією, «обличчям» [4, с.82].

О. Ф. Скакун принципи права визначає як об'єктивно властиві праву відправні засади, безперечні вимоги (позитивні зобов'язання), котрі пред'являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів [5, с.240]. При багатоманітності визначень поняття «принципи права» усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору можна звести до наступних двох: 1) принципи права – це основоположні ідеї, 2) це нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання.

Враховуючи те, що кооперативне право є комплексною підгалуззю господарського права, принципи кооперативного права слід відносити до галузевих принципів, які охоплюють декілька галузей права. Принципами кооперативного права є комплекс загальних положень, які визначають порядок утворення, мету діяльності кооперативних організацій та способи її досягнення, основні засади внутрішньокооперативних відносин і відносин у суспільному житті громади. Розробка кооперативних принципів має особливе значення для формування теорії кооперативного права.

Слід зазначити, що кооперативні принципи затверджено на XXXI конгресі Міжнародного кооперативного альянсу, який відбувся в 1995 році в Манчестері. До їх складу увійшло сім принципів, а саме:

1) добровільне та відкрите членство в кооперативі. Кооперативи є добровільними організаціями, відкритими для всіх осіб, які мають бажання користуватися їх послугами, здатні взяти на себе відповідальність, пов'язану із членством у кооперативі, без будь-якої дискримінації за статевою ознакою, соціальною, расовою, політичною і релігійною належністю. Однак для того, щоб вступити, наприклад, до житлового кооперативу, необхідно мати квартиру у відповідному районі. Це правило робить акцент на тому, що ніхто не підлягає дискримінації. Житлові кооперативи повинні, таким чином, бути відкриті для всіх жителів відповідних районів;

2) демократичний членський контроль за діяльністю кооперативу. Кооперативи – демократичні організації, що контролюються їх членами, які беруть активну участь у формуванні їх політики та прийнятті управлінських рішень. Члени кооперативів, які обрані до керівних органів, зобов'язані звітувати про свою роботу рядових членам. У первинних кооперативах усі члени мають рівні права голосу. Членами «первинного кооперативу» є окремі особи чи підприємства (юридичні особи). Кооперативні організації інших рівнів - «вторинного» або «третинного» - це об'єднання кооперативів з метою вирішення загальних завдань. Наприклад, у Всешведському об'єднанні квартиронаймачів присутні три рівні: житлові кооперативи («первинний»), об'єднання квартиронаймачів («вторинний») і Центральний союз («третинний»);

3) автономія і незалежність. Кооперативи є незалежними організаціями, що засновані на основі самодопомоги і контролюються своїми членами. Якщо кооперативи вступають у відносини з іншими організаціями, або отримують капітал із сторонніх джерел, вони повинні здійснювати це таким чином, щоб забезпечити демократичний контроль з боку членів та зберегти зовнішню незалежність. Нарівні з іншими підприємствами кооперативам необхідний капітал для здійснення тієї чи іншої діяльності. Відмінність полягає в тому, що в кооперативі ніхто - ні його члени, ні треті особи - не можуть виступати в якості власника капіталу і виставляти вимоги про вплив і частину «прибутку», посилаючись на розмір внеску. Важливо розрізнити поняття «надлишок», або «профіцит», і «прибуток». Кооперативна діяльність не ставить за мету отримання прибутку. Вона повинна, однак, здійснюватися максимально ефективно заради досягнення найкращого економічного результату, виходячи з коштів членів організації. Розподіл надлишків між членами кооперативу повинно проводитися в залежності від обсягу їх праці, покупок або поставок, а не на основі інвестованого капіталу;

4) економічна участь членів у діяльності кооперативу. Члени кооперативу беруть рівну участь у формуванні капіталу коопе-

ративу та контролю за його використанням. Принаймні частина капіталу кооперативу повинна перебувати в колективній власності. Умовами членства в кооперативі повинно бути передбачено, що члени отримують лише обмежену винагороду по внесеному капіталу або взагалі не її отримують. Члени кооперативу спрямовують прибуток на розвиток кооперативу, в тому числі, через створення резервів, частина яких повинна бути неподільною; винагороду членів пропорційно їх трансакціям з кооперативом; підтримку іншої діяльності, схваленої членами кооперативу;

5) навчання, підвищення кваліфікації, інформація. Кооперативи надають своїм членам, виборним представникам, менеджерам і найманим робітникам можливість для навчання і перепідготовки для того, щоб вони могли ефективно виконувати свої обов'язки і сприяти розвитку кооперативів. Вони інформують суспільство і через засоби масової інформації, що формують суспільну думку, роз'яснюють про природу і переваги кооперації. Ставка на освіту, підвищення кваліфікації і практику підкреслює постійне прагнення кооперативів пропонувати своїм членам найкращу альтернативу, навіть у разі зміни соціальних умов, конкурентів та інших обставин. Членам об'єднань підвищення кваліфікації необхідно і для того, щоб самим мати можливість активно працювати в даному напрямку. Важливо здійснювати «роз'яснення» кооперативних ідей та діяльності з метою створення найбільш сприятливих умов і передумов для розширення кооперації в суспільстві;

6) співпраця між кооперативами. Кооперативи служать своїм членам найбільш ефективно і зміцнюють кооперативний рух лише в тому разі, якщо вони працюють спільно через місцеві, регіональні та міжнародні кооперативні об'єднання. Кооперативне об'єднання не є ізольованим явищем. Є достатньо причин для того, щоб ідея співпраці, закладена в кожному кооперативі, приносила плоди і в більш широкій перспективі. Багато людей, наприклад, є членами декількох кооперативів і отримують у результаті цього найбільшу вигоду в разі співпраці даних кооперативів.

7) турбота про громаду. Кооперативи працюють на благо всього суспільства та проводять політику, яка схвалена їх членами. Останній принцип підкреслює суспільну роль кооперації. З решти принципів і основоположних кооперативних цінностей випливає, що кооперативне об'єднання є видом діяльності, яка повинна знаходитися в гармонії з навколишнім співтовариством [6].

Не викликає заперечень той факт, що в основу принципів кооперативного права покладені конституційні та загальноправові принципи, серед яких власне можна виокремити наступні: верховенства права, визнання, що найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення економічних, соціальних, культурних й інших інтересів; усі об'єднання громадян рівні перед Законом; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання.

В Україні діяльність кооперативів будується на загальних принципах господарювання, закріплених у статті 6 Господарського кодексу України (забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів

державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини).

Натомість, спеціальні принципи кооперативного права закріплені в статті 4 Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087-IV [7], до яких належать:

1) добровільність вступу та безперешкодний вихід з кооперативної організації (кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви особи, яка виявила відповідне бажання бути членом кооперативу та погодилася внести вступний внесок і пай);

2) соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво (кооперативні організації гарантують усім своїм членам, а також найманим працівникам належну оплату праці відповідно до їх фаху, кваліфікації, особистого та трудового внеску, забезпечують належні умови праці та соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством. За рішенням загальних зборів членів кооперативу працівникам кооперативу можуть надаватися додаткові пільги соціального захисту за рахунок доходу кооперативу);

3) рівне право голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос) (застосовується під час участі членів кооперативу в роботі вищого органу управління кооперативу, яким є загальні збори членів кооперативу);

4) вільний вибір напрямів і видів діяльності (полягає в забезпеченні кооперативам права 1) самостійно визначати економічні засади своєї діяльності; 2) здійснювати планування господарської діяльності; 3) розробляти програми і плани економічного та соціального розвитку, які затверджуються на загальних зборах членів кооперативу);

5) демократичний контроль за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій (цей принцип полягає у праві членів кооперативу звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитом, пов'язаним з діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити);

б) безпосередня участь членів кооперативної організації у її діяльності (члени кооперативів беруть особисту участь у роботі його керівних і контрольних органів. Передача цього права іншим особам кооперативним законодавством України не допускається).

Законодавством України також врегульована діяльність споживчих товариств і сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань і спілок. Так, відповідно до Закону України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 р. № 2265-ХІІ зазначено, що діяльність споживчої кооперації будується на принципах добровільності членства, демократизму, соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва, вільного господарського функціонування на основі ринкових відносин. Відповідно до ст. 1 Закону споживча кооперація створюється для «спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану» [8].

Принципи кооперативного права також передбачені в ст. 3 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. серед яких виділяють: добровільність членства; відкрите членство; обов'язкова трудова участь у виробничих кооперативах; демократичний характер управління за правилом «один член – один голос»; обмеження виплат часток доходу на паї; розподіл доходу відповідно до їх участі в діяльності колективу; контроль за діяльністю в порядку, визначеному статутом [9].

У науковій літературі справедливо відзначають, що в жодному з принципів кооперації не відтворені принципи освіти, навчання та інформації. Згідно з цими принципами кооперативи повинні забезпечити освіту і навчання своїх членів, обраних представників адміністративного персоналу і службовців таким чином, щоб вони сприяли дійсному розвитку кооперативу. В межах цього міжнародного принципу кооперативи України забезпечують навчання адміністративного персоналу і службовців [10, с.35]. Така позиція, очевидно, є слушною, оскільки невідтворення цього принципу в законі дає керівному складу кооперативу можливість усунути від навчання рядових членів

кооперативу. За таких умов члени кооперативу не мають достатніх знань і досвіду використовувати законодавчі акти і норми для захисту належних їм законами і статутами прав, а керівники і спеціалісти кооперативу володіють знаннями і способами діяти в інтересах невеличких груп керівного складу спеціалістів.

Висновки

Основоположні принципи кооперації будуть діяти при умовах, що механізм їх реалізації відтворений в законодавчих актах. Принципи кооперативного права повинні відповідати загальним принципам права, якими визначаються нормотворча і правозастосовна діяльність, координація механізму правового регулювання, критеріїв оцінки правової природи законів, актів органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, дій громадян, на підставі яких формується правове мислення і правова культура, цементується система права. Головне призначення принципів кооперативного права полягає в тому, щоб забезпечити втілення в законодавство єдиної політики кооперації, закладених у ній кооперативних ідей і принципів.

Література

1. Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка / В. Даль. – Том IV. – М.: Русский язык, 1980. – 683 с.
2. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. / [за ред. В.В. Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
3. Колодій А. М. Принципи права України: Монографія / А.М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 213 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави: Посіб. для студентів спеціальності «Правознавство» / П.М. Рабінович. Вид. 2-е, зі змін. і доп. – К., 1994. – 189 с.
5. Скакун О. Ф. Теория государства и права: Учебник / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 289 с.
6. Рекомендація генеральної конференції Міжнародної Організації Праці від

АНОТАЦІЯ

Автором статті визначено загальні принципи, на яких будується діяльність кооперативних організацій України всіх типів та охарактеризовано їх особливості; розглянуто міжнародні кооперативні принципи, схвалені Міжнародним кооперативним альянсом. Досліджено вплив міжнародних кооперативних принципів на формування спеціальних принципів кооперативного права, розкрито їх правову сутність. Сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення чинного кооперативного законодавства.

Ключові слова: кооператив, кооперативна організація, кооперативні принципи, внутрішньокооперативні відносини.

SUMMARY

The author of the article the general principles on which the activities of cooperative organizations of Ukraine of all types are determined and their main features are described; considered international cooperative principles approved by the International Cooperative Alliance. The influence of the international cooperative principles on the formation of special principles of cooperative law, the disclosure of their legal entity are showed in the abstract. At the end of the article the proposals are formulated aimed at improving the existing cooperative legislation, by supplementing Article 4 of the Law of Ukraine «On Cooperation» by the following principles: education, training, information; cooperation among cooperatives; concern for the society.

Key words: cooperative, cooperative organization, cooperative principles, international cooperative principles, inner cooperative relations.

03.06.2002 № 193 [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://student.zoomru.ru/ecoteo/deklaraciya-o-kooperativnoj-identichnosti-prinyatiya/164575.1350184.s4.html>.

7. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

8. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>

9. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

19. Семчик В.І. Принципи кооперативного права / В.І. Семчик // Альманах права. Вип. 3. – 2012 р. - С.32-37